

Archeologický nález a jeho vlastnictví

1

Archeologický nález

2

Definice pojmu archeologický nález, jak je dnes v České republice v praxi používána, čerpá primárně ze dvou zdrojů. Prvním je § 23 odst. 1 zákona o státní památkové péči:

(1) Archeologickým nálezem je věc (soubor věcí), která je dokladem nebo pozůstatkem života člověka a jeho činnosti od počátku jeho vývoje do novověku a zachovala se zpravidla pod zemí.

Pojem archeologický nález je v české právní úpravě uchopen relativně široce. Lze ho definovat jako doklad či pozůstatek po lidské činnosti v minulosti. Jsou to pozůstatky jednotlivé i soubory, movité i nemovité. Nemusí se tedy nutně nacházet pod povrchem země (půdy), ale i na povrchu nebo pod vodou.

3

Za **nemovité archeologické nálezy** jako pozůstatky lidské činnosti považuje důvodová zpráva k zákonu o státní památkové péči různé typy sídlišť, hospodářských objektů, cest, polí (plužin), komunikací, pohřebišť a rituálních míst, dále pozůstatky po získávání a zpracování surovin, jakož i jeskyně užívané jako lidská obydlí.

4

Mezi **movité archeologické nálezy** jako pozůstatky lidské činnosti zahrnuje důvodová zpráva k zákonu o státní památkové péči nástroje, zbraně, ozdoby a předměty denní potřeby z různých hmot organických a neorganických jako z hlíny, kamene, kovu, kostí, parohu, skla, jantaru, dřeva, kůže apod. nebo jejich zbytky uchované jednotlivě nebo v souborech (např. hromadné nálezy). Dále nádoby z hlíny, kovu, skla a jejich zlomky, cihly, kachle, dlaždice, mazanice a jiné části stavebních děl, mince a jiné formy platidel (hřivny, mušle apod.), plastiky, kultovní předměty, náhrobní kameny apod., kosti zvířat související s činností člověka (lov, chov), člověkem nahromaděné nebo upravené.

Druhým aspektem, který je třeba vyřešit, je časové vymezení v definici pojmu archeologický nález. Některé zahraniční právní úpravy předepisují zcela jasnou podmínku toho, aby určitá věc byla považována za archeologický nález, a to konkrétní stanovení jejího „minimálního“ stáří, avšak český právní řád tak na rozdíl od nich nečiní. Časové vymezení v definici stanoví „od počátku vývoje do novověku“. Toto časové vymezení pojmu archeologický nález důvodová zpráva k zákonu o státní památkové péči nijak blíže neosvětluje. Nejde však v evropském prostředí o výjimečné řešení, neboť podobně neurčitou hranici pro „stáří“ archeologického nálezu používají i předpisy jiných států.

5

Problematická je především formulace v pojmu „do novověku“, zejména jaké je jeho ohraničení, počátek a především konec. Novověk se od středověku odlišuje jako období s velkými společenskými, kulturními, hospodářskými i politickými změnami, které započalo velkými geografickými objevy a první vlnou koloniální expanze, v umění se prosazuje

renesance a humanismus, propuká evropská reformace a následně katolická obnova. Všechny tyto jevy a události pak spolu s vynálezem knihtisku zasahují a výrazně mění politiku většiny evropských států. Za symbolický počátek novověku se pak nejčastěji považuje rok 1492 a objevení Ameriky Kryštofem Kolumbem.

V případě stanovení konce tohoto období záleží na tom, do jaké míry, v jaké šíři, pojem uchopíme. Dříve se konec novověku spojoval většinou s koncem tzv. raného novověku, tj. se závěrem 18. století. Nejčastěji se zmiňuje Francouzská revoluce z roku 1789. Avšak můžeme (a měli bychom) pracovat i se širším pojetím a vymezením novověku, tj. od přelomu 15., 16. století (chcete-li 1492) až po současnost. Brát moderní dobu jako plnohodnotnou součást novověku. K tomuto závěru se rovněž kloní komentářová literatura k zákonu o státní památkové péči.

Druhým právním předpisem rozhodným pro definování pojmu archeologický nález v ČR je potom Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy (revidovaná), publikovaná pod č. 99/2000 Sb. m. s. Na úvod je třeba konstatovat, že Úmluva patří mezi ty mezinárodní úmluvy, kterými je Česká republika vázána a které podle čl. 10 Ústavy ČR mají přednost před zákonem. Z hlediska řešené problematiky jsou rozhodnými ustanoveními konkrétně čl. 1 odst. 2 a 3 Úmluvy.

Úmluva svým způsobem doplňuje a možná dokonce i zpřesňuje obsah pojmu archeologický nález. Ve smyslu Úmluvy je podstatné, že archeologickým nálezem není jakákoli věc, která je dokladem nebo pozůstatkem života člověka, nýbrž pouze taková, jejíž studium umožňuje vysledovat vývoj historie lidstva a jeho vztah k přirozenému prostředí. Pokud to studium určité věci neumožňuje, nelze tuto věc považovat za archeologický nález.

Úmluva pak z hlediska časové hranice rozhodné pro naplnění pojmu archeologické dědictví operuje se spojením, že musí jít o pozůstatky či stopy po lidstvu z „minulých období“. Jde o období, která již lze považovat za ukončená, byť k tomuto ukončení došlo v minulosti nedávné. Aplikace této úvahy na tuzemskou definici archeologického nálezu - od počátku vývoje lidstva do novověku - závisí, jak je uvedeno výše, na nalezení výkladového principu k samotnému počátku pojmu novověk, jež není úplně jednoznačný. Nicméně výše je současně jednoznačně popsáno hned několik dalších období novověku, která lze nesporně již považovat za minulá období. Právě tento fakt vede k závěru, že při výkladu pojmu archeologický nález je třeba do časového ohraničení tohoto pojmu zahrnout i samotné období novověku, a z hlediska časového omezení vyjádřeného slovy „od počátku vývoje do novověku“ konstatovat, že jde o období včetně novověku. Opačný výklad by byl v rozporu s čl. 1 odst. 2 Úmluvy, která takové omezení nezavádí a hovoří o tom, že jde o stopy po lidstvu z minulých období.

Zjevně s vědomím výše uvedeného pak archeologická obec slovy Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i. shrnuje problematiku takto: „Za archeologické nálezy jsou obvykle považovány věci, které vytvořil člověk, nebo vznikly v důsledku činnosti člověka. Aby se taková věc stala archeologickým nálezem, musí projít procesem, který způsobí, že

6

7

8

9

neslouží již svému původnímu účelu nebo dalšímu účelu, pro něž byly adaptovány. Může se tak stát například v důsledku dlouhodobého uložení pod zemí, ve vodě nebo i v hmotě historické stavby. Zákon nevymezuje pevně časovou hranici. Za archeologické nálezy jsou tak považovány vedle pravěkých a středověkých artefaktů i nálezy z období novověku včetně moderních dějin jako jsou například pozůstatky vojenské techniky z druhé světové války s výjimkou funkčních zbraní nebo munice. Archeologické nálezy mohou být movité i nemovité. Nálezem je tak nejen samotný předmět, ale i vrstva nebo zahloubený objekt, v němž byl nález uložen.“

Pokud vyjdeme z těchto dvou základních právních předpisů, které definují obsah pojmu archeologický nález, a také z oborového vnímání obsahu tohoto pojmu a úvahy na jejich základě aplikujeme na období 2. světové války, dojdeme k závěru, že pojem archeologický nález se vztahuje i na odkryté pozůstatky vojenské techniky z tohoto období a můžeme konstatovat, že to platí obecně kromě několika výjimek, jejichž příklady jsou uvedeny dále.

Jedná se tu mimo jiné o další limity pojmu archeologický nález. Archeologickým nálezem je věc a jde o věc ve smyslu občanského práva. To, co nelze podřadit pod pojem věc, nelze podřadit ani pod pojem archeologický nález. Podle § 112 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník: *„může člověk přenechat část svého těla jinému jen za podmínek stanovených jiným právním předpisem. To neplatí podle zmíněného ustanovení, jedná-li se o vlasy nebo podobné části lidského těla, které lze bezbolestně odejmout bez znecitlivění a které se přirozenou cestou obnovují; ty lze přenechat jinému i za odměnu a pouze na tyto části lidského těla se hledí jako na věc movitou“*. Archeologickým nálezem tak v návaznosti na řečené nejsou lidské ostatky konkrétních historických osob. Pokud je známo, o jakou historickou osobu se jedná, nelze hovořit o procesu zapomnění, jako tomu bývá při archeologických nálezech lidských ostatků např. z období pravěku. Ostatky konkrétní fyzické osoby nelze v souladu s § 493 občanského zákoníku považovat za věc, a proto nenaplnují jeden ze základních definičních znaků archeologického nálezu. V tomto duchu je koncipován např. i rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 2773/2004 ze dne 15. 12. 2005, který se v této souvislosti dovolává prvorepublikové civilistické literatury.

Stejně tak nelze pod pojem archeologický nález podřadit funkční zbraně a munici. Na ně výslovně dopadá zákon o střelných zbraních a střelivu.

Pro úplnost archeologickým nálezem nejsou také **paleontologické nálezy**, jelikož tu v souladu se zákonem o ochraně přírody a krajiny chybí vztah k lidské činnosti, nebo **válečné hroby**, jejichž problematiku samostatně řeší zákon o válečných hrobech a pietních místech.

Vlastnictví archeologického nálezu

Otázka vlastnictví „archeologických nálezů“ byla v Českých zemích řešena dílčím způsobem i dříve než v polovině 20. století. Nicméně v právním předpisu, který by

10

11

12

13

14

15

komplexněji upravoval problematiku památkové péče, se poprvé zhmotnila ve 40. letech 20. století. Tím předpisem bylo vládní nařízení č. 274/1941 Sb., o archeologických památkách ze dne 12. června 1941.

Do 24. 7. 1941 platila ve vztahu k vlastnictví movitých archeologických nálezů obecná úprava tehdy platného občanského zákoníku. Movitý archeologický nález se bez ohledu na okolnosti, za kterých byl učiněn, nestal okamžikem objevení státním majetkem.

Od 24. 7. 1941 platilo, že movité archeologické nálezy učiněné při archeologických výzkumech (dobová terminologie hovořila o „výkopech“) jsou státním vlastnictvím. Vlastnictví náhodných movitých archeologických nálezů do 2. 5. 1958 upravoval občanský zákoník. Bylo ošetřeno i získání - převedení nejvýznamnějších archeologických nálezů do vlastnictví státu, ale jen těch, které byly nalezeny od 24. 7. 1941, ne těch učiněných dříve.

Od 3. 5. 1958 s platností zákona č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách byly všechny učiněné movité archeologické nálezy státním vlastnictvím. V tomto směru nepřinesl žádnou změnu ani zákon č. 20/1987, o státní památkové péči.

Movitě archeologické nálezy, které byly k datu 1. 1. 2003 uloženy v muzeích a dalších příspěvkových organizacích, jejichž zřizovateli se v souvislosti s reformou veřejné správy místo okresních úřadů staly kraje, se staly jednorázově vlastnictvím krajů. Movité archeologické nálezy učiněné po 1. 1. 2003 byly i nadále státním vlastnictvím bez ohledu na to, kam byly ukládány.

Do 3. 1. 2005 movité archeologické nálezy, které byly vlastnictvím České republiky a byly učiněny na území kraje, nebo byly uloženy v muzeu zřízeném krajem, nebo v jiné příspěvkové organizaci nebo organizační složce zřízené krajem, přešly do vlastnictví tohoto kraje. K témuž datu přešly do vlastnictví obce movité archeologické nálezy, které byly vlastnictvím České republiky a byly učiněny při archeologických výzkumech prováděných příspěvkovou organizací nebo organizační složkou obce, nebo byly uloženy v muzeu zřízeném obcí, nebo v jiné příspěvkové organizaci nebo organizační složce zřízené obcí. To se nevztahovalo na movité archeologické nálezy učiněné při archeologických výzkumech prováděných státní organizací nebo organizační složkou státu, které dosud nebyly uloženy v muzeu zřízeném krajem, nebo v jiné příspěvkové organizaci nebo organizační složce zřízené krajem; s tímto majetkem České republiky byla i po tomto datu příslušná hospodařit tato státní organizace nebo organizační složka státu.

Od 3. 1. 2005 platí ustanovení § 23a odst. 1 zákona o státní památkové péči:

Movitě archeologické nálezy jsou vlastnictvím kraje, nejsou-li vlastnictvím státu nebo obce podle odstavce 2.

Vlastnictví movitých archeologických nálezů - princip tzv. pokladního regálu

Jak bylo řečeno, uplatňuje se na území dnešní České republiky v různé míře od roku 1941 princip pokladního regálu. Tento princip obsahují právní úpravy evropských států v

16

17

18

různé podobě, jeho základní podstata však spočívá v tom, že nalezený movitý archeologický nález je od okamžiku učinění nálezu ve vlastnictví stanovené územní veřejnoprávní korporace. Tento princip obsahují například právní úpravy v Estonsku, Irsku, Itálii, Maďarsku, Nizozemí, Polsku, Slovensku, Španělsku, Spolkové republice Německo, kde je veřejnoprávní úprava této problematiky řešena na zemské úrovni a to ve 13 zemích z celkového počtu 16 spolkových zemí. Nicméně zcela na úpravě civilního práva ponechává tuto problematiku např. francouzská, rakouská nebo mimo Evropu japonská úprava. Ve Velké Británii je ve většině případů vlastníkem nálezu vlastník pozemku, kde se nález našel. Přesně specifikované předměty, které mají charakter pokladu, patří panovníkovi (dnes královně Alžbětě II).

Okamžikem nálezu se stává movitý archeologický nález vlastnictvím kraje, není-li podle § 23a odst. 2 vlastnictvím státu nebo obce. Obecně platí, že movitý archeologický nález se stává vlastnictvím kraje. Vlastnictvím kraje se stane movitý archeologický nález, když jde o:

- **náhodný archeologický nález** ve smyslu § 23 odst. 2 zákona o státní památkové péči nebo § 176 odst. 1 stavebního zákona,
- archeologický nález učiněný v rámci archeologického výzkumu, který provádí **oprávněná organizace zřízená krajem** (typicky příspěvková organizace, např. tzv. krajské muzeum) nebo oprávněná organizace, která **není příspěvkovou organizací nebo organizační složkou obce** a současně není **ani státní příspěvkovou organizací nebo organizační složkou státu** (typicky jde o případy oprávněných organizací, které jsou obecně prospěšnými společnostmi nebo zapsanými spolky).

Obce nebo Česká republika mohou nabýt archeologické nálezy jen v souvislosti s archeologickými výzkumy, které prováděly oprávněné organizace, jejichž jsou zřizovateli nebo které jsou jejich organizační složkou. Oprávněnou organizací může být i přímo obec, jejíž organizační složka fyzicky archeologické výzkumy realizuje, např. Orlické muzeum v Chocni. Organizační složka není subjektem práva, nemá právní osobnost a práva a povinnosti související s prováděním archeologických výzkumů má dle § 23 odst. 1 písm. a) zákona o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů obec (či kraj) coby zřizovatel organizační složky.

Je nutno zdůraznit, že vlastnictvím kraje, obce či České republiky se movitý archeologický nález stává okamžikem učinění nálezu. Další právní jednání, například protokolární předání archeologických nálezů mezi oprávněnou organizací a vlastníkem, má pouze deklaratorní účinky a na vlastnictví samém nic nemění.

Movitý archeologický nález se v okamžiku učinění nemůže stát vlastnictvím jiných osob než těch, které jsou uvedeny v § 23a. Pokud by nálezce náhodný archeologický nález o hodnotě vyšší než 10 000 Kč nejen neohlásil, ale přisvojil by si ho, dopustil by se tím trestného činu zatajení věci podle § 219 trestního zákoníku.

19

20

21

Příkladem může být zatajení věci při nálezů meče z mladší doby bronzové v roce 2006 (kvalifikace trestného činu - usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 8 Tdo 342/2008 ze dne 27. 3. 2008). V tomto případě věc došla až k Ústavnímu soudu, který mimo jiné ve svém usnesení sp. zn. III. ÚS 350/12 ze dne 5. 4. 2012 konstatoval:

„ ... výši škody určily na základě znaleckých posudků, které do celkové ceny archeologického nálezů započítaly také kulturně-historickou cenu. ... V případě stěžovatele plyne tato cena toliko z charakteru nálezů, který je na českém území ojedinělý a představuje důležitý historický pramen. Na okraj, argumentum ad absurdum by šlo dovodit, že kdyby cena každého nálezů měla být určena pouze jeho tržní cenou, jak to stěžovatel navrhoval, v případě unikátních historických artefaktů, se kterými se neobchoduje a nelze tudíž cenu takto stanovit, byla by tato výsledná cena paradoxně velmi nízká.“

Novějším příkladem je zatajení nálezů stříbrného mincovního pokladu z vrchu Zlatník u Boskovic v roce 2010. Případ skončil tzv. odklonem za spolupráce obviněných. Ti zaplatili škody (k 1 mil. Kč) a přispěli na pomoc obětem trestných činů. Hrozilo jim až 5 let vězení.

Vlastnictví nemovitých archeologických nálezů

Vlastnictví nemovitých archeologických nálezů není zákonem o státní památkové péči upraveno. Nemovité archeologické nálezů jsou částí nemovité věci (pozemku, stavby) a jejich vlastnictví se momentem jejich učinění nemění. Vlastník nemovitosti je vlastníkem všech částí nemovitosti, tj. i nemovitého archeologického nálezů. K takovému závěru dospěly soudy ve věci posuzování právní povahy kulturní památky zříceniny hradu Stará Dubá a archeologických stop městečka Odranec nebo kulturní památky zříceniny kostela sv. Jana Křtitele v Kočově. Lze tak shrnout, že v případě odhalení archeologického nálezů, který je součástí nemovitosti, tj. např. zděných základů stavby pod úrovní terénu, platí, že objevení takového nálezů nemá dopad na vlastnický režim nálezů, neboť ten není samostatnou nemovitou věcí a tvoří součást již existující nemovité věci - pozemku.

V případě, že dojde v rámci archeologického výzkumu k trvalému oddělení archeologického nálezů od věci nemovité, stane se movitou věcí a pak se uplatní režim popsáný v § 23a zákona o státní památkové péči.

Možné legislativní posuny

Dne 31. 1. 2022 rada Pardubického kraje a následně dne 22. 2. 2022 zastupitelstvo Pardubického kraje schválily návrh novely zákona o státní památkové péči. Cílem novely je blíže upravit práva kraje jako vlastníka věcí – zejména jde o možnost specificky upravit požadavky na zpracování nálezů a dokumentace k nim a způsob jejich předání kraji.